

ÖTLETEK MOZGÁSBAN

AZ ÉPÍTÉSZETI TRANSZFER VÁLTOZATAI

MARTIN PILSITZ

PhD, építészmérnök. BME Építéztörténeti és Műemléki Tanszék,
1111 Budapest, Műgyegyetem rkp. 3. K II. Tel.: (+36-20) 454-8261. E-mail: pilsitz.martin@gmail.com

A gyarmati építészet, az egyes országokba bevándorolt új lakók által emelt épületek, az Európában létesített iszlám mecsetek és a gyárépületek egymástól rendkívül különböző épülettípusok, amelyek építészeti kialakítása nem is lehetne ellentmondásosabb. Ezeket az épületeket mégis egy különleges jelenség kapcsolja össze egymással, amely jelenségről, azaz az építészeti transferről csak az utóbbi időben készültek objektív kutatások. A tudásátadás és az ismerettranszfer valódi dinamikáját már magának ennek a két kifejező fogalomnak az összekapcsolása is igen jól érzékelteti. Optimális esetben az építészeti transzfer a transzkulturális kapcsolódás eszköze, amely kölcsönhatásokat eredményez mind a kiindulási, mind pedig a célhelyszín számára. A kevésbé optimális esetekben a transzfer csupán építészeti exportra redukálódik, amely így viszont csak az egyik fél számára jelenti a pozitív hatások kiaknázását.

Kulcsszavak: építészeti transzfer, gyarmati építészet, Tel-Aviv, ipari építészet, Kőbánya, Első Magyar Részvény Serfözde Rt.

AZ ÉPÍTÉSZETI TRANSZFER – FELTÉTELEK ÉS FOGALOMMEGHATÁROZÁS

Az a valami, amit napjainkban építészettörténetnek nevezünk, számos tényező építészeti manifesztációjából alakult ki és komoly befolyást gyakorolt a történelmi épületek összetett kialakulására. Az egyik befolyásoló tényezőnek maga az építészeti transzfer tekinthető, amely az építészeti tudás cseréjét jelenti az egyes régiók, országok és akár földrészek között is. A hatótávolság kitágulásával az építészet határfoka helyi szintről globális szintre lépett. Jelen értekezés terjedelme sajnos nem teszi lehetővé a témakör átfogó, illetve teljes körű tárgyalását. Céлом ezért az, hogy az említett jelenséget nagy jelentőségű példákon keresztül mutassam be, és a gyarmati építészetből vagy az ipari építészetből kölcsönzött példákon keresztül bocsássam vitára. Az ezzel kapcsolatos megfontolások kiindulási pontja az, hogy az építészeti transzfer idősíkban zajló folyamat, amely évszázadok óta fejti ki hatását és még napjainkban is zajlik, sőt a jövőben is befolyást gyakorol majd az építészet átfogó fejlődésére. Így a nemzetközi szintű tudás- és kultúracserre folyamatosan ható és alapvető tényezőt jelent, amely jelentős szerepet játszott abban, hogy az általunk

ismert építészet létrejöhetett.¹ A mai tervezők gyakorlati tevékenységét tekintve a történeti és jelenkori építészeti transzfer ismerete élő és aktív részét képezi az építészetben jelenleg zajló szakmai vitának, így nyomon követése szükségszerűnek tekinthető az interkulturális kompetencia megszerzése érdekében.

Az építészeti transzfer hatásmechanizmusának vizsgálata során a következő alapvető tényezőkből indulhatunk ki:

Az építészet nem elszigetelt vagy semleges zónában alakul ki, hanem az élő kulturális közegekben és azok adott műszaki és társadalmi paradigmáinak talaján. Ez konkrétan azt jelenti, hogy a tervezés és kivitelezés sokoldalú folyamatát minden esetben befolyásolják annak a kornak a valós feltételei, amelyben az adott épület keletkezett. A keletkezés időtartama és az adott társadalmi kontextus mellett az épületet mindenekelőtt a konkrét térbeli morfológia határozza meg. Amennyiben egy, a fenti három tényező által meghatározott épülettípust, amelyet egy bizonyos időintervallumban egy bizonyos földrajzi régióban fejlesztettek ki, teljesen új szituatív kontextusba helyeznek, vagyis az eredeti keletkezési helyéről (szellemi-intellektuális központjából) másik alternatív helyszínre (perifériára) helyeznek át, az minden esetben transzformációs folyamatot vált ki. Jellegzetesen megállapítható a folyamat szempontjából, hogy az átvitel során az alkalmazott építészeti elemek és minták teljesen új térbeli manifesztációt eredményeznek. Az így újonnan kialakuló terek transzlokális és multikontextuális jelleget nyernek. Az építészeti transzfer ezáltal a transzkulturális összekapcsolódás eszközévé válik.²

A „valódi” építészeti transzfer szemszögéből a fent nevezett szempontokon túlmenően a következő alapvető követelményeknek is teljesülniük kell:

- A tervezés gyakorlati lebonyolítása érdekében mind a kiindulási helynek, mind a célhelyszínnek fejlett ipari struktúrákkal kell rendelkeznie.

- A mérnökök és az építészek egyetemi és főiskolai képzési színvonalának mindkét országban azonos szintűnek kell lennie.

- A két ország ipartехnikai szintje (az építőipar és az ipar technológiai szintje) nem mutat áthidalhatatlan különbségeket.

- A tudástranzsfer jellegét tekintve sohasem egyirányú, hanem mindig a kölcsönös tudás- és tapasztalatcsere platformja. Ha ezt a jelenséget Aby Warburg szellemében világtérképen kívánnánk megjeleníteni, számos globális szintű, láthatatlan kulturális tudáscserét jelképező út és ösvény válna felismerhetővé.³

- Az építészeti transzfer kétoldalú megállapodások alapján zajlik, így mentes a kényszertől és csakis önkéntes alapon történik.

- Az építészeti transzfer szellemi és kulturális cserét generál, amely jóval túlmegegy a pusztán építészeti tudás cseréjén. Hatására nő a kölcsönös megértés a másik fél kultúrája iránt, ami bizalmat ébreszt és segíti a békés egymás mellettélést is.

Amennyiben a fent felsorolt alapvető feltételek nem állnak fenn, a kölcsönös kapcsolatok kialakulásának a minősége nem éri el a „valódi” építészeti transzferrel

¹Weber 2016.

²Bernhardt–Weber–Röver 2015.

³Bender–Hensel–Schüttpelz 2007.

szemben támasztott magas elvárásokat. Ilyen esetekben csupán építészeti exportról beszélhetünk, amely lényegét tekintve nem az egyenrangú kölcsönösségen alapul, hanem csak az egyik irányban fejt ki hatását.

A GYARMATI ÉPÍTÉSZEZET MINT AZ URALKODÁS IRÁNTI IGÉNY METAFORÁJA

Az építészeti export példáinak tekinthetők az európai nagyhatalmak által a 19. században és a 20. század első felében létesített gyarmati épületek. Ezeket az épületeket kéretlenül exportálták más világrészekre, így az ennek során alkalmazott építészet az uralkodás iránt megfogalmazott igény metaforájaként értelmezhető. Ez az exportépítészeti formailag a legkülönbözőbb változatokban nyilvánult meg, de minden formájában tetten érhető benne a felsőbbrendűség és a hatalom iránti igény alapelveinek megfogalmazódása. Így például az 1914 előtt létesített német gyarmati épületek részben kész elemekből készültek, amelyeket Németországból importáltak az egykori afrikai gyarmatokra. Az így létrejött épületek azonban teljesen használhatatlanok voltak a tanzániai klímaviszonyok között, ezért részben az európai gyarmatosítók ignoranciájának ékes bizonyítékaként is értelmezhetők.⁴ További példával szolgálunk az egykori Francia Kambodzsa fővárosában, Phnom Penh-ben található gyarmati épületek. Thomas Jorion fényképész az elmúlt években dokumentálta ezeket az épít-



1. ábra. Victoria Memorial, Calcutta. William Emerson, 1906/1921 (Tadgell 1990)

⁴Hofmann 2016.

ményeket, és ennek során olyan épületeket is felfedezett, amelyeket a regionális adottságokhoz igazítottak, vagyis a helyi design és a francia építészet sajátos keverékeként önálló építészeti nyelvezetté fejlesztettek tovább.⁵ Solveig Grothe így ír cikkében a francia gyarmati építészetről: „Az egyre terjeszkedő gyarmatosítás egyben az új építészeti stílusokkal és építési technikákkal való kísérletezés korszaka is volt: szecesszió, modernizmus és art deco a helyszínen uralkodó klimatikus viszonyok általi korlátozások és az adott helyen rendelkezésre álló építő anyagok figyelembevételével. Az így felépített rezidenciák, villák és üdülők gazdag dekorációjukkal, árnyas belső udvaraikkal, árkádjaikkal, kertjeikkel, parkjaikkal, ritka fáikkal és felfrissülést kínáló kerti tavaikkal olyan elszigetelt helyszíneket hoztak létre, ahol a gyarmatosítók üzleteket kötöttek, intrikáltak, az adott ország erőforrásainak és lakosságának kizsákmányolását terveztették, megállapodásokat kötöttek, és irányították ezek megvalósulását.”⁶ (1. ábra.)

A TEL-AVIVI FEHÉR VÁROS – AZ ÉPÍTÉSZETI TUDÁS GENERÁCIÓKON KERESZTÜL TÖRTENŐ TOVÁBBADÁSA

Az 1930-as években Németországból bevándorolt zsidók magukkal vitték a mai Izraelbe kulturális gyökereiket, így főként a modernizmussal kapcsolatos ismereteiket, amelyeket leginkább az építészet terén érhetünk tetten. A Tel-Avivban létesített épületek saját zárt együttest alkotnak, és számos részletmegoldásukban a klasszikus modern németországi épületekkel egyeznek meg. Ezek a házak azonban nem csupán másolatai az előképüként szolgáló épületeknek, hanem a részletekig végiggondolva párbeszédben állnak az új helyszín földrajzi, klimatikus és társadalmi kontextusaival. Ezeknek a szoliterépületeknek a kialakítása során például ügyeltek arra, hogy a tenger felől érkező hús szellő természetes hűtést biztosítson a lakások számára.⁷ A városrészt lakói számára ez a sajátos építészet már régóta az identitás alapját képezte, amikor az UNESCO 2003-ban a „Fehér Várost” felvette kulturális kategóriában Világörökségi Listájára. A „Fehér Város” számos épülete immár nem létezik eredeti kialakításában. A Tel-Avivban uralkodó sós tengeri levegő és az ott lakók által végzett átépítések miatt közülük sok épület időközben felújításra szorult. Ez vezetett arra a gondolatra, hogy 2012-ben német–izraeli kooperációban olyan projektet hozzanak létre, amely a Bauhaus-örökség megőrzését és modernizálását tűzte ki céljául. A projektet egy Németország és Izrael részvételével alapított szakemberhálózat támogatja. A projekt keretében műemlékvédelmi központ is alakult, ahol az érdeklődők és a városnegyed lakói tájékozódhatnak az egyedi építészeti örökséggel való bánásmódról, és ahol a karbantartással és fenntartással kapcsolatos kérdésekben is tanácsokkal szolgálnak. A projektet pénzügyileg a Német Szövetségi Építőipari Minisztérium is támogatja, amivel az épületegyüttes közös történelmi és építészeti-kultu-

⁵ Jorion 2016.

⁶ Grothe 2018.

⁷ Main 2018.

rális jelentőségét is hangsúlyozni kívánja. Az előkészületi szakaszban a Német Szövetségi Építészeti és Városfejlesztési Hivatal kutatási szakvéleményt is készített. A dokumentum a kiválasztott épületek pontos állagfelmérése mellett az épületek renoválására és modernizálására vonatkozó javaslatokat is tartalmazza. Ezzel párhuzamosan digitális archívum is készül.⁸ Az építészeti örökség megőrzésére irányuló projekt keretében elsődlegesen azt a tudás- és kultúracserét vizsgálják, amely hosszú időn keresztül változó intenzitással és motivációs háttérrel fejtette ki hatását a legkülönbözőbb földrajzi térségekben. Az idő- és térkontinuum között feszülő különleges viszony ebben a speciális esetben Németország és Izrael számára különösen jelentős, és jóval túlmutat a pusztá tervezési vagy építészeti tevékenységeken.

ISZLÁM ÉPÍTÉSZET NÉMETORSZÁGBAN

Az egyes kultúrák közötti építészeti transzfer aktuális vonatkozása szempontjából rendkívül érdekes példával szolgálnak az iszlám hitközösségek németországi épületei. Ezek az épületek nemcsak több millió iszlám ember vallási otthonát jelentik, hanem ezzel egyidejűleg komoly társadalmi kihívást is jelentenek Németország lakossága számára. Az Európában létesített mecsetek arra is bizonyítékul szolgálnak, hogy az építészeti transzfer gyakran konfliktusokat is rejt magában, ami a német közéletet jelenleg kivételesen intenzív módon foglalkoztatja. Tény ugyanis, hogy ezeken az épületeken keresztül az iszlám vallás kézzelfoghatóvá és láthatóvá válik a közvélemény számára. Természetesen városépítészeti kérdéseket is felvet ez a kérdéskör, hiszen tisztázásra szorul, hogy ezek az épületek rontják – vagy épp ellenkezőleg – gazdagítják a kialakult városképet? A kérdés tehát úgy is feltehető, hogy a mecsetek hozzájárulhatnak-e Európa pluralisztikusabb önértelmezésének előterbe kerüléséhez? Kérdésként merül fel az is, hogy azok a tanok, amelyeket ezekben az épületekben hirdetnek, összeegyeztethetők-e a jogállamiság demokratikus alaprendjével, amelyen a német társadalom nyugszik? Ezek és még számos más nyitott kérdés is tisztázásra szorul, mégpedig oly módon, hogy az érintettek saját félelmeikről és aggályaikról és ne egymás személyéről folytathassanak párbeszédet.⁹ Mindemellett tény, hogy az iszlám építészet több száz éves hagyományra tekinthet vissza Németországban. A schwetzingeni kastély parkjában központi építészeti pontként egy „Mecsetnek” nevezett épület található, amely azonban nem vallási létesítményként létesült, hanem az orientalizmus és a felvilágosodás korának kifejezési eszközeként került kialakításra. A kastélykomplexum első építési szakaszában 1776 után elsőként az úgynevezett Török Kert jött létre, majd végül 1793-ban épült fel maga a mecset. Később az épületet az 1870–1871-ben zajló német–francia háborút követően időszakosan észak-afrikai hadifoglyok is használták iszlám istentiszteletek céljából.¹⁰

⁸ Bundesregierung 2018.

⁹ Rohe 2016.

¹⁰ Beinhauer-Köhler–Leggewie 2009.

Ezt követően 1924 körül Berlinben létesült Németország legrégebbi, ma is létező mecsetje. A wilmersdorfi mecsetet kezdetben „Berlini Mecsetnek” is nevezték. Az a kérdés, hogy a németországi mecsetek építéskor építészeti transferről beszélhetünk-e, valamikor a jövőben lesz csak megválaszolható. A döntő szempont ennek során ugyanis az, hogy milyen gondolkodásmód áll az épületek mögött, illetve az, hogy milyen befolyást fejtenek ki ezek az épületek a látogatókra és a származási országaikra.

TÖRTÉNETI IPARI ÉPÍTÉSZET

Az építészeti transzfer jelentős befolyást gyakorolt a történeti ipari épületek építészeti kialakítására is. A műszaki és egyéb más tudományos területen zajló tudástranszfer mellett az ipari forradalom kezdetétől az építészeti transzfer intenzitása is megerősödött az ipari építészet területén. A 18. század közepétől fogva Nagy-Britanniában elindult az ipari forradalom időszaka. Az ennek következtében kialakuló hatalmas gazdasági fellendülés több ok mellett főként a technika területén tapasztalt fejlődésre vezethető vissza. Az időszakot a gyártási volumenek ugrásszerű növekedése és az európai piacra áramló minőségi és olcsó áruk tömege jellemezte. A megnövekedett termeléshez szükséges gépek optimális felállítása érdekében ezért Angliában speciális épülettípusokat fejlesztettek ki. Iparágtól függően gyakran többemeletes gyárépületeket is létesítettek, többek között a textiliparban, illetve hatalmas kiterjedésű csarnoképületeket építettek a vasöntödék és a gépgyártás területén. A kontinensen ezzel szemben a 19. század kezdetén gyakorlatilag teljesen lelassult a műszaki fejlődés. Az ebben az időszakban dúló napóleoni háborúk miatt nem álltak rendelkezésre a zavartalan ipari fejlődés feltételei, ezért az európai kontinens országai nemigen tudtak konkurálni Angliával. Egyre nagyobb igény mutatkozott tehát a modern gyártási technikák és az olyan gyártó épületek iránt, amelyek képesek lettek volna megfelelni az ipar által támasztott speciális igényeknek.¹¹ Az angol gazdasági csoda megismerésének egyik lehetőségét brit szakemberek (az úgynevezett masinisták) alkalmazása jelentette, akiktől az újdonságokat is igyekeztek eltanulni.

IPARI KÉMKEDÉSNEK TEKINTHETŐ-E SCHINKEL ANGLIAI UTAZÁSA?

A rendkívül kíváncsi know-how megszerzésének másik lehetőségeként kínálkozott az angliai tanulmányutak megtétele az ottani ipari létesítmények és ipari épületek megtekintése céljából. Ez a módszer akár az ipari kémkedés egy formájának is tekinthető. Az ilyen korabeli tanulmányutak egyik igen jól dokumentált példája volt Karl Friedrich Schinkel és Wilhelm Beuth (a porosz kormány ipari fejlődés támoga-

¹¹ Pilsitz 2013.

tására kinevezett megbízottja) öt hónapos angliai utazása is 1826-ban. Az utazásra vonatkozó megbízás egyébként magától III. Frigyes Vilmos porosz királytól származott. A hosszúra nyúlt utazás célja többek között az ipari gyártási módszerek és a vas alkalmazásának tanulmányozása volt. Schinkel ennek ellenére az utazás során főként gyárépületeket és egyéb más mérnöki objektumokat tekintett meg. Az ezzel kapcsolatban készített vázlatai, rajzai és írásbeli feljegyzései részletesen dokumentálják a műszaki és építészeti létesítmények megtekintését. Ezekből az is kiderül, hogy Schinkelre magára hatalmas benyomást gyakoroltak az akkoriban még főként az angol ipari építészetben tipikus szerkezeti megoldások – mint a vaspilléreken nyugvó lapos süvegboltozatok – és az ezáltal lehetővé váló csupán pillérekkel megszakított terek kialakítása. Schinkel későbbi építészeti terveiben – pl. a Werderscher Markt közelében található berlini Építészeti Akadémia terveiben (Bauakademie, 1831) vagy az 1835-ben tervezett, de végül meg nem valósult Nyilvános Királyi Könyvtár (Öffentliche Königliche Bibliothek) belső tereinek kialakításánál – gyakran köszönnek vissza a tanulmányút során megismert szerkezeti elemek. Az is megfigyelhető, hogy a Schinkel által a homlokzatok kialakítása során alkalmazott elemek, például a vakolatlan klinkertégla falazatok, a méretes üvegablakok, a magasba törő lizénák és az ablakok felett átívelő boltozatos formák egyaránt az Angliában látott ipari épületek befolyására vezethetők vissza. Számos más kisebb, vasból készült épületrészlet, például az előtetők és a lépcsők is közvetlenül az angliai utazás során látott előképekre vezethetők vissza. Összességében véve Schinkel épületein igen jól felismerhető az angliai utazás során megismert épületszerkezeti elemek befolyása, amelyeket Schinkel újszerű funkcionális kontextusba helyezve innovatív építészeti formákká és díszítőelemekké fejlesztett tovább. Így elmondható, hogy Schinkel nem egyszerűen csak az épületeket helyezte át Angliából Poroszországba, hanem ehelyett az egyes építészeti elemeket és tervezési elveket vitte át az egyik országból a másikba.¹²

A KÖBÁNYAI ELSŐ MAGYAR RÉSZVÉNY SERFŐZDE RT. FŐZŐHÁZA

Az ipari építészet terén megvalósuló történelmi építészeti transzfer kiemelkedő példájával szolgál az Első Magyar Részvény Serfőzde Rt. 1908–1909-ben Budapesten, Kőbányán létesített főzőháza. Az új építésű sörfőzde építészeti és gyártástechnikai tervezésével Theodor Ganzenmüllert és a bajorországi Weihenstephanban működő tervezőirodáját bízták meg. Az építészeti tervezést Ganzenmüller alvállalkozóként a müncheni Franz Rank építészre bízta.

A komplexum főzőházat, erjesztő pincét és fejtőházat foglalt magában. A teherhordó elemek kialakítása már vasbeton szerkezetekkel történt, amelyek ekkor véglegesen felváltották a sörfőző iparban addig alkalmazott hagyományos szerkezeti megoldásokat, mint például a szűk pillértávolságú poroszsüveg boltozatokat. Az új

¹² Eisen 2018.

építőanyag és a modern szerkezetépítési módszerek bevezetésével a kor legmodernebbnek számító gyártástechnikai újításai is megvalósíthatóvá váltak. A jóval kedvezőbb tűzvédelmi adottságok mellett hatalmas jelentőséget rejtett a födémek és falak nagyobb teherbírása és a rezgéseknek való ellenállása is. Az új szerkezeti kialakítású épületekben a korábban elképzelhetetlennek tartott térfogatú és akár több szint magasságú főzőedények is elhelyezhetővé váltak. A gyártást így egymás feletti helyiségekbe szervezték, ami a függőlegesen, felülről lefelé zajló munkafolyamat révén lehetővé tette a gravitáció kihasználását is. A sörfőzdék újszerű térkialakítása több szinten átívelő átkötéseket is eredményezett, amelyek kapcsoló elemeiként maguk a műszaki berendezések szolgálták.¹³

Magát az építészeti komplexumot azonban a modern szerkezeti megoldások ellenére is a neobarokk kastélyépítészet stílusában alakították ki, ami erőteljes kontrasztot alkot a modern épületszerkezettel. A korszerű épületszerkezet és a historizáló külső kialakítás kombinációja mégsem nevezhető önkényes választásnak, hiszen az építésztervező saját választott stílusán alapul. 1900 után a Rank által tervezett objektumokat ugyanis az ún. „bajor népi stílus” jellemezte. Építészetét a Bajorországra jellemző épített környezetnek rendelte alá, és homlokzatának kialakításában is előszeretettel idézett a barokk formavilágból.¹⁴ A történelmi folyamatosság jegyében



2. ábra. Az Első Magyar Részvény Sörfőzde Rt. Főzőház. Homlokzat. 1909. (Fotó: Martin Pilsitz)

¹³Pilsitz 2015.

¹⁴Hirsch 2000.



3. ábra. Az Első Magyar Részvény Serfőzde Rt. Főzöház. Bejárat. 1909. (Fotó: Martin Pilsitz)

autentikus építészeti nyelv kialakítására törekedett, amelynek gyökerei egyértelműen a német romantikába nyúltak vissza, míg filozófiai alapjait a német realizmus alkotta. A regionális-kulturális keretet Rank építészeteiben az identitás és a kulturális jellemzők hangsúlyozása biztosítja, ami nem jelenti az idegen kultúrák elutasítását, hanem inkább az épület *genius loci* szellemében (a tájegységi, történelmi, klimatikus és helyi mentalitásbeli sajátosságok keretében) történő, ésszerű, eredeti kontextusba helyezésének tekinthető. Az Ernst von Moy'sche Hofbräuhaus épületeinek Bajorországból Kőbányára, az Első Magyar Részvény Serfőzde Rt. sörfőzde épületeibe történő építészeti transzfere során ez az elv fordult meg. A Ganzenmüller és Rank mérnökirodákat a gyártási technika és az épületek tervezésével bízták meg, azonban

a projekt helyszíni lebonyolítását Kőbányán budapesti építészek és mérnökök végezték. A budapesti projekt megvalósítása során a végleges építészeti formát és működési folyamatokat így a helyi szakemberek is befolyásolták. Köztük volt Hültl Dezső, Puscher István és Schimanek Emil is. Feltételezhető, hogy a magyar szakemberek tapasztalatai és ismeretei – bekerülve a közös ismeretbázisba – a későbbi bajor sörfőzdeépítmények kialakítása során is felhasználást nyertek (2. ábra).

Ez a projekt a „valódi” építészeti transzfer kiváló példája, amely a tudás átadásának jellegét tekintve sohasem egyirányú folyamat, hanem mindig a kölcsönös tudás- és tapasztalatcsere platformjául szolgál. A magyar és német szakemberek között így megvalósuló együttműködés rámutat az építészeti és technológiai tudáscsere feltételeire is: a kiindulási és a célhelyszín – ebben az esetben egy régió és egy város: Bajorország és Budapest – rendelkezett a tervek megvalósításához szükséges fejlett ipari struktúrákkal. A kölcsönhatásban végzett munka és a minőségi folyamattervezés további feltételét jelentette a közreműködő mérnökök és építészek hasonló szintű képzettsége, valamint a két ország szakmunkásainak és iparosainak közel azonos minőségű szaktudása is (3. ábra).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Beinhauer-Köhler–Leggewie 2009 Bärbel Beinhauer-Köhler – Claus Leggewie: *Moscheen in Deutschland*. Verlag C.H. Beck, München 2009. 2–6.
- Bender–Hensel–Schüttpelz 2007 Cora Bender–Thomas Hensel–Erhard Schüttpelz: *Schlangenritual. Der Transfer der Wissensformen vom Tsu'ti'kive der Hopi bis zu Aby Warburgs Kreuzlinger Vortrag*. Akademie Verlag, Berlin 2007.
- Hirsch 2000 Stefan Hirsch: Heimatstil. In: Karl Mair: *Zwischen Aufbruch und Moderne*. Rosenheim 2000.
- Hofmann 2016 Michael Hofmann: *Deutsche Kolonialarchitektur und Siedlungen in Afrika*. Michael Imhof Verlag, Petersberg 2013. 6–10.
- Jorion 2016 Thomas Jorion: *Traces of Empire*. Edition La Martinière Groupe, Paris 2016.
- Pilsitz 2013 Martin Pilsitz: Early Functionalism as a Design Principle of Historical Factory Buildings in Budapest. *Építés–Építészettudomány* 41 (2013) 3–4. 349–371.
- Pilsitz 2015 Martin Pilsitz: A kőbányai Első Magyar Részvény Sörfőzde Rt. főzőháza – számos bajor barokk sörfőzde prototípusa. *Építés – Építészettudomány* 43 (2015) 1–2. 79–94.
- Rohe 2016 Mathias Rohe: *Der Islam in Deutschland. Eine Bestandsaufnahme*. Verlag C.H. Beck, München 2016.
- Tadgell 1990 Christopher Tadgell: Victoria Memorial, Calcutta. *The History of Architecture in India*. Phaidon Limited Press, London 1990. 277.
- Weber 2016 Ulrike Weber: *Modernism in England. Londoner U-Bahnhöfe und der deutsch-englische Architekturtransfer vor 1933*. Gebrüder Mann Verlag, Berlin 2016.

INTERNETES FORRÁSOK

Bernhard–Weber–Röver 2015

Anne-Julchen Bernhardt – Anna Weber – Bruno Röver:

<http://arch.rwthachen.de/cms/Architektur/Forschung/Verbundforschung/Context-and-Form/Projekte/Forschungsprojekte/~hzqq/Tansfer-Bauten-von-Migranten-in-der-Bu>
(Utolsó megtekintés: 2018. 04. 25.)

Bundesregierung 2018

Deutsche Bundesregierung:

<https://www.bundesregierung.de/Content/DE/Artikel/2018/03/2018-03-20-weisse-stadt-tel-aviv.html>

(Utolsó megtekintés: 2018. 03. 20.)

Eisen 2018

Markus Eisen:

<http://www.karlfriedrichschinkel.de/leben/englandreise.html>

(Utolsó megtekintés: 2018. 05. 02.)

Grothe 2018

Soveig Grothe: Die Reste kolonialer Eitelkeit.

Spiegel Online: www.spiegel.de/einestages/architekturfotografie-die-reste-kolonialer-eitelkeit
(Utolsó megtekintés: 2018. 04. 29.)

Main 2018

Andreas Main: *Architekturgeschichte in Tel Aviv – Bauhaus aus Deutschland.*

<http://www.deutschlandfunk.de/architekturgeschichte-in-tel-aviv-bauhausstil>

(Utolsó megtekintés: 2018. 05. 03.)

IDEAS IN MOTION – ARCHITECTURE AND ITS CHARACTERISTICS

Summary

Colonial architecture, buildings of emigrants, Islamic mosques in Europe and factories are different building types, whose design characteristics could hardly be more diverse. However, these buildings are connected with each other due to a phenomenon whose objective research have only recently started: the architecture transfer. Already the linguistic connection of the two terms to one linguistic expression reflects the dynamics of this form of knowledge transfer. In the best case, the transfer of architecture is a means of trans-cultural interdependence, with reciprocal effects on the source and destination. In the suboptimal case it reduces the transfer to an export of architecture, with positive effects for one side only.

Keywords: architecture transfer, Colonial architecture, Tel Aviv, industrial heritage, Budapest, Első Magyar Részvény Serfőzde Rt.

IDEEN IN BEWEGUNG – ARCHITEKTURTRANSFER UND SEINE AUSPRÄGUNGEN

Zusammenfassung

Kolonialarchitektur, Bauten von Emigranten, Islamische Moscheen in Europa und Fabriken sind unterschiedliche Bautypen, deren gestalterische Ausprägungen nicht gegensätzlicher sein könnten. Dennoch sind diese Gebäude durch ein Phänomen mit einander verbunden, über das in objektiver Form erst in letzter Zeit geforscht wird: der Architekturtransfer. Bereits die sprachliche Verbindung der beiden Begriffe zu einem Wort bringt die Dynamik dieser Form der Wissens- und Kenntnisübertragung zum Ausdruck. Im optimalen Fall wird der Transfer von Architektur ein Mittel der transkulturellen Verflechtung, mit wechselseitigen Wirkungen für den Ausgangs- und Zielort. Im suboptimalen Fall reduziert sich der Transfer zu einem Export von Architektur, der lediglich für eine Seite positive Wirkungen freisetzt.

Schlüsselwörter: Architekturtransfer, Kolonialarchitektur, Tel Aviv, Historische Industriearchitektur, Budapest, Első Magyar Részvény Serfözde Rt.